

הרב איתן שנדורפי

ר"מ בישיבת "מרכז הרב"

לע"נ שני ידידי שנלב"ע בשנה האחרונה

הרב אהרן רמון ז"ל

מחלוצי החנוך התורני בבית שמש

ור' דניאל גורי ז"ל

מחלוצי הישוב היהודי המתחדש ברובע ה"מוסלמי"

חטא מרים ועונשה לאור הסוגיא במסכת ערכין

הפרקים:

- א. מדוע לא הוכיחה הגמרא שנגעים באים על לה"ר ממרים.
- ב. מדוע נצטרעה מרים לפי מסקנת הגמרא.
- ג. סכום.
- ד. סיום.

בפרשת בהעלותך¹ מספרת התורה שמרים דברה במשה רבנו ונענשה בצרעת. בעקבות זאת חוזרת התורה ומזהירה בפרשת כי-תצא² "השמר בנגע הצרעת... זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים..." ופרש רש"י שם: "אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע. זכור העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעים". וכן אחז"ל במדרשים רבים שצרעת באה על לה"ר והוכיחו דבריהם מצרעתה של מרים.³

א. מדוע לא הוכיחה הגמרא שנגעים באים על לה"ר ממרים בגמרא במסכת ערכין⁴ אמר [ר' יוחנן משום] ר' יוסי בן זמרא: "כל המספר לשון הרע נגעים באים עליו" ולא הוכיח דבריו מצרעתה של מרים אלא שנאמר "מלשני בסתר רעהו אותו אצמית"⁵ וכתוב התם "לצמתות"⁶ ומתרגמינן "לחלוטין" ותנן "אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה".

* ברצוני להודות לאחי הרב יגאל שאתו התלבנה סוגיא זו ולדידי ר' אריאב יוסט שעזר בעריכת המאמר.

1. במדבר יב, א-טז.
2. דברים כד, ח-ט.
3. ת"כ מצורע פרשתא ה. ויקר"ר טז, א, יז, ג. במדב"ר ז, ה. תנחומא מצורע ד. זהר בלק דף רו. וע"ע ברש"י שמות ד, ו.
4. דף טו ע"ב.
5. תהלים קא, ה.
6. ויקרא כה, כג ול.

בהמשך הסוגיא⁷ הוכיח גם ר' שמואל בר נחמני [בשם ר' יונתן] שצרעת באה על לה"ר מאותו פסוק בתהלים⁵ ולא ממעשה מרים ונשאלת השאלה מדוע הוכיחו ריב"ז ורשב"נ דבריהם מכח דרשה שאינה פשוטה כלל ועיקר, המסתמכת על פסוק בתהלים, תרגום של פסוק אחר - בתורה - ולשון תרגום במשנה ולא הוכיחו דבריהם בפשטות מהמסופר בתורה¹ על צרעתה של מרים וכפי שהתורה עצמה הוכיחה בפרשת כי תצא²! שאלה זו שאלו רבותינו הראשונים וז"ל השטה מקובצת:⁸

"הקשה הר"ר אלחנן למה ליה לאתויי האי קרא דאינו מפורש בהדיא ולא מייתי האי קרא - "זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים"² ודרשינן בספרי אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע זכור הנעשה במרים שדברה באחיה,⁹ ומדסמכיה לקרא דהשמר בנגע צרעת הוא דדריש הכי!"

1. תרוץ ר' אלחנן - ניתן לדחות את החוכחה ממרים מענש המרגלים

תרץ ר' אלחנן: "וי"ל דליכא למילף כולי האי, דמצינו מרגלים שלא לקו בצרעת, אלמא דשאר מיני עונשין יש בלשון הרע. אבל קרא דאותו אצמית⁵ משמע דזהו ענשו". דברי ר' אלחנן קשים ביותר שכן אם ממעשה המרגלים מוכח שיש עוד עונשים על לה"ר א"כ כיצד הוכיחו מהפסוק בתהלים⁵ שענשו של לה"ר הוא דוקא צרעת? והרי המרגלים נענשו בענש אחר! וכבר כתב המעשה חושב¹⁰:

"איני מבין תרוצו דאם בהא דמרגלים שלא לקו בצרעת תהא סתירה על הלמוד ממרים - תהא נמי סתירה על הלמוד מדכתיב "מלשני בסתר רעהו אותו אצמית",⁵ דהא חזינן דבמרגלים לא כן היה!

אלא דבאמת לא תקשי ממרגלים דקים להו בדרבה מינה - במיתה במגפה!¹¹ נראה לתרץ את דברי ר' אלחנן שהגמרא לא הביאה ראיה ממרים בגלל שאפשר היה לדחות ולומר שענשה של מרים היה חריג ואין ללמוד ממנו שכל או רוב המדברים לה"ר נענשים בצרעת שהרי במקום אחר בתורה עצמה - במרגלים - מצאנו ענש אחר למי שספר לה"ר.¹² אבל מהפסוק בתהלים⁵ מוכח שצרעת היא הענש המגיע בדרך כלל למי שמספר לה"ר וממילא יוצא שענשם של המרגלים היה חריג.¹³ אבל עדיין יש לשאול שהרי התורה כן הביאה ראיה ממרים בפרשת כי-תצא² כמ"ש ר' אלחנן בשאלתו וא"כ למדתנו התורה שאין לדחות את הראיה ממרים!

7. ערכין טז ע"א.

8. הנדפס על גליון הגמרא בערכין דף טז ע"א. וזכאן מעתק מהשטמ"ק שנדפס מחדש בהוצאת כנסת ראשונים (בני ברק תשל"ז) עם תקונים.

9. בספרי לפנינו ליתא לשון זו אבל זו לשונו של רש"י שם והובאה לעיל.

10. על מסכת ערכין דף טז ע"א לג"מ משה בצלאל לוריא ובעהמח"ס נהור שרגא על מסכת יבמות ועוד ספרים) ורשא תרנ"ה.

11. במדבר יד, לז. ומצורע חשוב כמת (נדריס סד ע"ב) והם מתו ממש.

12. ור' אלחנן הבין שאע"פ שהמרגלים נענשו בענש חמור יותר אפשר להענש גם בענש קל יותר וע' בהערה הבאה.

13. אפשר שהמרגלים נענשו בחומרה כה רבה בגלל מעלתה של א"י אבל מהגמרא במסכת ערכין ודף טו ע"א) לא משמע כך שכן אמרו שם: "ומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך המוציא שם רע על חברו על אחת כמה וכמה" ווע"ש בפרוש מעשה חושבו. וענשם מתבאר עפ"י הנאמר במסקנת הגמרא ומובא בסמוך שאהנו מעשיהם וזכרון שיותר מהרגיל לכן מתו.

וי"ל שגם בפרשת כי-תצא² לא נאמר שממרים יש הוכחה שכל המספר לה"ר נענש בצרעת (או רב המספרים לה"ר נענשים בצרעת) אלא נאמר רק שאפשר שהמדבר לה"ר יענש בצרעת ולכן "אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לה"ר"¹⁴ - אף פעם שהרי יש מקרים שבהם נענשים בצרעת - "זכור העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעים"¹⁴

ואלו הגמרא רצתה להוכיח שכל (או רב) המספר לה"ר נענש בצרעת ולכן הביאה את הפסוק מתהלים: "מלשני בסתר רעהו - אותו אצמית"⁵.

2. תרוץ השאלת שלום - ניתן לדחות שמרים נענשה בגלל שדברה במשה

השאלת שלום על השאלתות¹⁵ תרץ באפן אחר שאלה זו: "ואולי לא רצה לאתוויי ראייה מהכא (וממרים) די"ל דשאני משה דרב גובריה - ע' ע"ז ת. - ולא ילפינן מיניה בהוצאת שם רע על שאר בני אדם. הילכך עדיפא ליה לאתוויי קרא דתהלים ואיירי בכל בני אדם"¹⁶.

על פי דרכו של השאלת שלום נראה לתרץ באפן דומה שאפשר היה לדחות ולומר שמרים נענשה בצרעת [לא בגלל שדברה על משה אלא] בגלל מעלתה היא - שהקב"ה מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה¹⁷ ולכן לא רצו להביא ממנה ראייה אבל קשה על שני התרוצים הללו שהרי התורה בפרשת כי תצא² כן הביאה ראייה ממרים ולמדתנו בזאת שהדחיות הללו אינן נכונות!

לכאורה ניתן לתרץ גם כאן כמו שתרצנו את ר' אלחנן שהתורה לא אמרה שכל המספר לה"ר נענש בצרעת אלא רק שאפשר שהוא יענש בצרעת כמו שנענשה מרים אבל נראה שקשה לומר כך בדעת השאלת שלום שהרי כתב "שאני משה דרב גובריה" דהיינו רק מי שמדבר על משה נענש בצרעת ומהתורה נראה שהיא מזהירה באפן כללי

14. לשון רש"י בפרשת כי תצא כד, ט.

15. שאלת שלום לר' ישעיה פיק ברלין (מבעלי מסרת הש"ס) לשאלתות פרשת מצורע שאלתא פ"ח אות קד במהדורה שעם פרוש העמק שאלה לנצי"ב (ובמהדורות האחרות הוא באות צג).

16. כעין זה כתב גם בדרשות אגודת אזור לר' משה זאב בר' אליעזר יעבץ - ביאליסטוק תקפ"ד.

יש להקשות על תרוץ זה האומר שחטא מרים חמור מלה"ר רגיל ממה שאמרו בספרי כי תצא (ורע"ה) "והרי דברים ק"ץ ומה מרים שלא דברה אלא בפניו של משה ולהגיתו של משה ולשבחו של מקום ולבנינו של עולם כך נענשה כל המדבר בגנותו של חברו ברבים על אחת כמה וכמה. ובדומה לכך אמרו גם בספרי דברים פיסקא א' והרמב"ם בסוף הלכות טומאת צרעת והרמב"ן בפרושו לדברים כד, ט שחטא מרים היה קל יותר מלה"ר רגיל ואלו לתרוץ זה חטא מרים היה חמור יותר וכיצד עשו ממנו ק"ץ

ותרץ אחי הרב יגאל שהשאלת שלום כתב שהגמרא שרצתה להוכיח שעל כל לה"ר יש צרעת לא יכלה להוכיח ממרים בגלל שיש בה צד חמור - מעלת משה רבנו - ואפשר שחומרא זו גרמה לצרעתה ולעומת זאת הספרי והראשונים שבעקבותיו שלא באו ללמוד דין מכח הק"ץ אלא לחדגיש חומרתו של דין ידוע מספיק להם שמצאו קולא במקרה של מרים לעומת מקרים אחרים כדי להזהיר שלא לעבור על הדין הידוע ואע"פ שיש גם חומרא במעשה מרים מי ערב לחוטא שדוקא אותה חומרא היא שגרמה לצרעתה של מרים והוא - החוטא - לא יענשו אולי לא אותה חומרא גרמת - כל עוד שאין החוטא בטוח שאותה חומרא גרמה לצרעתה של מרים עליו להזהר! (וע"ל בהערה 33).

17. ב"ק דף נ ע"א ויבמות דף קכא ע"ב ושם כתוב "סביביו" אבל בתורת חיים בב"ק שם איתא "צדיקיו" (ובמסילת ישרים פ"ד איתא "חסידיו" ומהדוגמאות המובאות שם נראה שהצדיק נענש בענש חמור יותר מהאדם הרגיל וכן נראה גם מהתורת חיים בב"ק שם ומהערוד לנר ביבמות שם ולא רק שהצדיק נענש מחור יותר כפי שכתב התולדות אדם לספרי דברים פיסקא א אות ז).

"אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לה"ר¹⁴ ולא משמע שרק המדבר על משה רבנו נענש בצרעת!

אולי ניתן לומר שהשאלת שלום באמרו "שאני משה" לא התכון רק למשה אלא לכל גדול בדורו¹⁸ ולכן הזהירה התורה באופן כללי ואלו הגמרא רצתה להדגיש שגם המספר על אדם פשוט לוקה בצרעת.¹⁹

עוד אפשר לומר שהשאלת שלום **שלא הקשה מהפסוקים בפרשת כי - תצא²** אלא רק מהפסוקים בפרשת בהעלותך¹ למד את הפסוקים בפרשת כי-תצא לא כמו רש"י והספרי אלא כמו שבארוהו הרשב"ם ודעת זקנים מבעלי התוס' שם² שהפסוק לא בא לומר שלא לדבר לה"ר אלא שלא להמנע מלשלח אל מחוץ למחנה את המצורע כשם ששלחו את מרים אל מחוץ למחנה ולכן לא קשה מהפסוקים בפרשת כי-תצא. אמנם תרוץ זה אינו מרווח כי לפיו יוצא שהגמרא אינה מבארת את הפסוק כמו הספרי.²⁰ ²¹ לתרוץ שאמרנו ע"פ דרכו של השאלת שלום שמרים נענשה בצרעת למעלתה בגלל שהקב"ה מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה ניתן להסביר את הפסוקים בפרשת כי-תצא שהם מזהירים באופן כללי אע"פ שמרים נענשה בצרעת רק למעלתה כיון שאין האדם יודע את מדרגתו "ואין שוקלין אלא בדעתו של א-ל דעות והוא היודע היאך עורכין הזכויות כנגד העוונות".²²

3. תרוץ האחרונים - מרים חיתה "רק" מצורע מוסגר

כתבו הפורת יוסף והמראה כהן:²³

"הא דהוצרכו ללמוד בש"ס דנגעים באים על לשה"ר מקרא דדברי קבלה דכתיב "מלשני בסתר רעהו אותו אצמית" י"ל דאי מסמוכין וממרים אפשר דלא הוה ידעינן רק דעונשו של בעל לשה"ר במצורע מוסגר לבד כמו במרים דכתיב²⁴ "ותסגר מרים" ומקרא דאותו אצמית⁵ הרי ילפינן דעונשו גם במוחלט כדיליף שם".²⁵

לפי תרוצם מובן מדוע התורה הוכיחה ממרים - שכן ממרים ישנה הוכחה טובה לכך שהמספר לה"ר נענש בצרעת אבל חז"ל רצו ללמדנו שלפעמים ענש המספר לה"ר חמור מענשה של מרים ולכן הביאו ראיה דוקא מהפסוק בתהלים⁵ כיוון שרק ממנו למדים שענש המספר לה"ר הוא להיות מצורע מחלט.²⁶

18. "ירובעל בדורו כמשה בדורו, בדן בדורו כאהרן בדורו, יפתח בדורו כשמואל בדורו" ור"ה כ"ה ע"ב) ורש"י הביא גמרא זו לא רק לגבי גדול הדור אלא גם לגבי בי"ד של שלושה. ודברים יט, יז - הערת אחי הרב יגאל.

19. ועל בלשון הרמב"ם בסוף הלכות טומאת צרעת.

20. ועל בדרשות אגודת אזוב הנ"ל הערה 16 שכתב שתרוץ זה אינו מתאים לרש"י בפר' כי-תצא. ובן אחי תרץ שאפשר שהגמרא אינה חולקת על הספרי אלא שחששה גם להסבר שנאמר ע"י רשב"ם ודעזמב"ת ולכן לא הביאה ראיה מהפסוק בפרשת כי-תצא.

21. אבל בדעת ר' אלחנן שהקשה מהפסוקים בפרשת כי-תצא ומהספרי שם וגם בתרוצו לא כתב שיש להסביר אחרת את הפסוקים שם נראה שאין לתרץ כך.

22. לשון הרמב"ם בהלכות תשובה פ"ג סה"ב.

23. בהסכמתם לספר שמירת הלשון.

24. במדבר יב, טו.

25. כע"ז כתב גם הרמ"ז מביאליסטוק באגודת אזוב (הנ"ל הערה 16) ומעשה חושב על מסכת ערכין דף טו ע"ב והנ"ל הערה 10).

26. לפי"ז יש לשאול מדוע מרים לא נענשה להיות מצורעת מוחלטת אלא "רק" מוסגרת ע' שה"ל ח"ב פי"ח ופ"כ שתרוץ שתפלתו של משה הועילה לה וע"ע בסמוך שלפי מסקנת הגמרא הקושיא מתהפכת ודברי

4. תרוץ הנציב - מרים אינה מהוה דוגמא טובה לפי מסקנת הגמרא
 בהמשך הסוגיא⁷ הקשתה הגמרא על דברי רשב"נ שאמר שנגעים באים על לשה"ר ממימרא שבה נאמר שמעילו של הכהן הגדול מכפר על לה"ר ותרצה:
 "לא קשיא הא דאהנו ממעשיו, הא דלא אהנו מעשיו: אי אהנו מעשיו - אתו נגעים עליה, אי לא אהנו מעשיו - מעיל מכפר".
 ופרש רש"י: "אהנו מעשיו - שנתקוטטו על ידו". לפי"ז ניתן לתרץ באפן אחר מדוע לא הוכיחה הגמרא שנגעים באים על לה"ר ממרים שכן לפי מסקנת הסוגיא עולה שרק על לה"ר כזו שנתקוטטו על ידו באים נגעים. וכיון שבמקרה של מרים לא נתקוטטו על ידה - אדרבה התורה הדגישה "והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה"²⁷ ובאר הרמב"ן כי הוא לא יענה על ריב לעולם אף אם ידע" - הרי אין מקרה זה מהוה ראיה לדברי ריב"ז ורשב"נ ולכן הם לא הביאו ממנו ראיה.
 וכן כתב הנציב²⁸:
 "י"ל הטעם שלא הביא קרא דמרים משום דבלא אהנו מעשיו אינו נענש בצרעת כמבואר להלן... וא"כ אין ראיה מהאי קרא כ"כ".
 ומדוע התורה כן הביאה ראיה ממרים יבואר בהמשך.

ג. מדוע נצטרעה מרים לפי מסקנת הגמרא

לפי מסקנת הסוגיא שרק כשאהנו מעשיו - נתקוטטו על ידו - נענשים בצרעת קשה מדוע נענשה מרים בצרעת והרי לא נתקוטטו על ידה?²⁹

1. תרוץ שמירת הלשון - מרים נענשה בגלל שדברה במשה

לפי מה שכתב השאלת שלום¹⁵ על הקושיא הראשונה - מדוע לא הוכיחה הגמרא שנגעים באים על לה"ר ממרים - בגלל ש"שאני משה דרב גובריה" יש לישוב גם שאלה זו שכן אע"פ שבד"כ נגעים באים רק כשנתקוטטו על ידו "שאני משה דרב גובריה" ונגעים באים על המדבר עליו לה"ר - אע"פ שלא נתקוטטו על ידו!
 וכן כתב בשמירת הלשון³⁰ "שמרים נענשה בצרעת בעבור שדברה שלא כהוגן על משה רבנו ע"ה... שהלה"ר שהוא על אדון הנביאים³¹ חמור טפי ולא מתכפר... כי אם בנגעים"^{32 33}.

שה"ל הם למסקנת הגמרא ולפי תרוצו עי"ש. עוד אפשר לשאול מדוע התורה הביאה ראיה ממרים שנענשה בעונש "קל" וי"ל שהתורה רצתה לציר ציור מוחשי עין לקמן פ"ב סוף סעיף 1.

27. במדבר יב, ג.

28. בבאורו העמק שאלה על השאלות שאלתא פח אות כז.

29. שאלה זו שאלו השאלת שלום (הנ"ל בהערה 15) אות קה והנציב בהע"ש (הנ"ל בהערה 28) והאגודת אזור (הנ"ל בהערה 16) ועוד ספרים המובאים לקמן.

30. ח"ב ספ"כ ו"כ"כ רמ"ז מביאליסטוק הנ"ל הערה 116.

31. מכאן נראה שמרים נענשה דוקא בגלל שדברה במשה רבנו אדון הנביאים ולא כמו שתרצנו לעיל בפ"א סעיף 2 את השאלת שלום שהוא הדין לכל גדול בדורו אבל ע' בסמוך ששה"ל הביא ראיה לדבריו גם ממה שדברו באהרן וא"כ אפשר שהוא הדין לכל גדול בדורו (וכמו שכתבנו שם בהערה 18 מהגמרא במסכת ר"ה ורש"י על התורה).

32. עי"ש בתחלת הפרק שמוכח שזו הקושיא שעליה בא לענות בדבריו המובאים בסוף הפרק (ועי"ש בדבריו שסכם את היוצא מהסוגיא לגבי כפרת המעיל והקטרת ובגוף המאמר לא הבאתים בגלל שהנצי"ב המובא לקמן סעיף 3 דבר על המעיל ולא על הקטרת ולא רציתי שהקורא יתבלבל בדברים).

33. וע"ל בהערה 16 וכאן השאלה קשה יותר שכן למסקנת הגמרא אין ענש צרעת במקרה שלא אהנו מעשיו

והוסיף שמירת הלשון שיש ראייה לתרוץ זה מהמסופר בפרשת קרח שבנ"י שאמרו למשה ולאהרן³⁴ "אתם המתם את עם ד'" נענשו במיתה³⁵ ושאל שה"ל שבגמרא נאמר שעל לה"ר נענשים בצרעת ומדוע בנ"י נענשו כאן במיתה? ותרוץ שבגלל שהם דברו על משה ועל אהרן קדושי ד' נענשו בצורה חמורה יותר.^{36 37}

ניתן לתרוץ תרוץ נוסף שמרים נענשה בגלל שהקב"ה מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה¹⁷ ולכן אע"פ שבד"כ נגעים באים רק כשנתקוטטו על ידו מ"מ מרים לגדל מעלתה נענשה אע"פ שלא נתקוטטו על ידה.

לפי תרועים אלו למסקנת הגמרא מובן יותר מדוע הביא התורה² ראייה ממרים שהמספר לה"ר נענש בצרעת שכן במקרים רבים ישנו ענש צרעת למספר לה"ר - בכל מקרה שאהנו מעשיו! ואע"פ שמרים עצמה לא אהנו מעשיה וענשה נובע מסבות אחרות מ"מ התורה רצתה לציר ציור חי ומוחשי של אדם שספר לשה"ר ונענש בצרעת כדי לקבוע בנו יותר את חומרת חטא לשה"ר וכמו שאחז"ל³⁸ שהדוגמא המוחשית מזרזת את האדם להזהר יותר מאשר האזהרה הכללית שלא מתלווה אליה דוגמא מוחשית³⁹.

2. תרוץ החפץ חיים - מרים כן אהנו מעשיה

הח"ח כתב:⁴⁰ "הגאון ר' ישעיה פיק הקשה בבאורו על השאלות (שאלת שלום⁴¹) לפי תרוץ הגמרא הא דאהנו מעשיו וכו' אמאי נענשה מרים בצרעת הרי לא היתה קטטה על ידה! וזה אינו, דלא בענין קטטה רק ברכילות ששם רצון הרוכל הוא כדי לעורר מדנים בין שניהם מה שאין כן לענין לשון הרע רצון המספר הוא שיועיל ספורו לענין

מלבד המקרה של מרים וכיצד למד הספרי ק"ו ממרים?

ו"ל שהספרי כתב בק"ו "המדבר בגנותו של חברו ברבים על אחת כמה וכמה" ומקרה כזה של המדבר בגנותו ברבים" קרוב לודאי שיגיע לידי אהנו מעשיו. [אע"פ שבגמרא שם נאמר שיש פרהסיא שלא אהנו מעשיו - קרוב לודאי שיגיע לאהנו מעשיו].

ווע"ע בשער התבונה פ"כ שם כתב שה"ל כעין הק"ו של הספרי בדברים פסקא א למרות שבח"ב פ"כ המצוטט בגוף המאמר כתב שמרים נענשה למעלת משה רבנו.

34. במדבר יז, ו.

35. שם י-טו.

36. יש להעיר שבשה"ל הוסיף שבגלל שאמרו למשה ולאהרן "אתם המיתם את עם ד'" "א"כ לדבריהם נתחיבו מיתה בידי שמים ח"ו ועל כן נגזר על המדברים שימותו במגפה שהוא חמור הרבה מענש נגעים" ולפי"ז לא בגלל מעלת משה ואהרן נענשו כך אלא בגלל שלדבריהם נתחיבו ח"ו משה ואהרן מיתה וא"כ כיצד קשר שה"ל בין אותו מעשה ומעשה מרים? וצ"ל שכיון שאמרו כן על משה ואהרן דוקא נענשו כ"כ ולא על עצם אמירה כזו כלפי אדם מישראל.

37. ועל פ"א סעיף 1 שהמרגלים ג"כ נענשו במיתה ומה שכתבתי שם בהערה 13.

38. ע' ת"כ ורש"י ר"פ אחרי מות ואמונות ודעות לרס"ג מאמר שלישי סעיף ו' וע' קל במהדורת הרב קאפח.

39. יש להעיר שלפי האחרונים הנ"ל בפ"א סעיף 3 ניתן לכאורה לתרוץ את הקושיא כיצד נענשה מרים בצרעת בלא שאהנו מעשיה - שאכן היא נענשה להיות "רק" מצורעת מוסגרת ולא מוחלטת ואלו באהנו מעשיו נענש המספר להיות מצורע מוחלט. אבל נראה שא"א לתרוץ כך שהרי בלא אהנו מעשיו אמרה הגמרא שאינו נענש בצרעת כלל אלא מתכפר ע"י המעיל (וע"ל הערה 32 בסוגרין) ורק באהנו מעשיו נגעים באים עליו וא"כ ע"כ צריך לומר שגם עונש מצורע מוסגר נגרם רק באהנו מעשיו אלא שלא תמיד הענש הוא להיות מצורע מוסגר אלא לפעמים הענש הוא להיות מצורע מוחלט אבל שניהם רק באהנו מעשיו. ממילא א"א לתרוץ לפי דרכם בתרוץ הקושיא הראשונה את הקושיא הזו שהרי מרים לא אהנו מעשיה ולא היה לה להענש בצרעת כלל!

40. הלכות לשון הרע כלל ג' ס"ו בבאר מים חיים ס"ק ו.

41. ע"ל הערה 29.

שיסכים חברו לדבריו וידבר גם הוא עליו... וא"כ במרים מצינו "ותדבר מרים ואהרן במשה"... והועיל דבורה בפני אהרן עד שגם אהרן התחיל לדבר כמותה... לכן נענשה".⁴² דברים אלו של הח"ח הנם מחודשים ולפיו דברי רש"י שאמר "נתקוטטו על ידו" מתיחסים דוקא לרכילות ולא ללה"ר למרות שבסוגיא נאמר לה"ר. והח"ח עצמו בשה"ל הנ"ל³⁰ ושחובר לאחר הח"ח⁴³ תרץ כאמור אחרת - שמרים נענשה אע"פ שלא אהנו מעשיה בגלל מעלת משה רבנו.⁴⁴ לפי הח"ח מובנת עוד יותר הוכחת התורה² ממרים שכן על כל לה"ר שהשומע הסכים ודבר גם הוא כבר מגיע ענש צרעת!

3) תרוץ הנציב - עוונה של מרים נפקד מיד ולכן לא הספיק המעיל לכפר הנצי"ב לא סבר את חלוקו של הח"ח בין לה"ר לרכילות והתקשה גם הוא מדוע נענשה מרים בצרעת אע"פ שלא אהנו מעשיה וז"ל⁴⁵: "ולא תקשה א"כ מרים... אמאי לא כפר המעיל⁴⁶ - הא לא קשיא דשאני מרים דחרון אף ד' פקד עונה תכף שנואלה עד שלא הספיק המעיל לכפר⁴⁶ שעדין לא שמש אהרן מאז דברו במשה עד שגער בהם ד' פתאום. אבל כל המדברים לה"ר נפקדים אחר זמן בענש הראוי ועד כה המעיל מכפר⁴⁶ אם לא אהנו מעשיהם"⁴⁷. בדברי הנצי"ב מונחת התבוננות חדשה בדברי הגמרא "אהנו מעשיו - אתו נגעים עליה, לא אהני מעשיו - מעיל מכפר": לא כמו שהבנו עד עתה שעל לה"ר שלא אהנו מעשיו אין כלל ענש צרעת אלא גם על לה"ר שלא אהני מעשיו ישנו ענש צרעת אלא שבד"כ יש כח במעיל לכפר ואצל מרים לא האריך ד' אפו עד שיבוא אהרן ויכפר במעיל ולכן נענש בצרעת. עפ"י דרכו של הנצי"ב שבאפן עקרוני יש ענש צרעת על כל לה"ר אלא שבד"כ בלא אהנו מעשיו המעיל מכפר תרץ אחי הרב יגאל שאפשר לומר שכאן לא כפר מעילו של אהרן בגלל שאהרן עצמו גם כן היה שותף לחטא ואין קטגור נעשה סגור⁴⁸ ולכן מרים נענשה.

42. כעין זה כתב גם רמ"ז מביאליסטוק בדרשות אגודת איזוב (הג"ל בהערה 116).
43. ע"י בהקדמת ספר שמירת הלשון ותחלת ע' ו) שם קורא הח"ח לספר שה"ל "חלק שלישי" ולח"ח "חלק ראשון ושני" (דהיינו ח"א - הלכות לשון הרע וח"ב - הלכות רכילות) (וע"ע בתאריכי ההסכמות לספרים חפץ חיים ושמירת הלשון ולח"ח - תרל"ב-ג ולשה"ל - תרל"ז).
44. יש להעיר עוד שתרוץ זה מתרץ רק את הקושיא השניה מדוע למסקנה נענשה מרים אך אינו מתרץ את הקושיא הראשונה מדוע לא הוכיחה הגמ' ממרים שהרי גם היא אהנו מעשיה. לעומת זאת תרוץ שה"ל שמרים נענשה בגלל מעלת משה רבנו מתרץ גם את הקושיא הראשונה בסוגיא מדוע הגמרא לא הוכיחה ממרים (וכמו שכתב השאלת שלום). אמנם על הקושיא הראשונה יכול הח"ח לתרץ כמו כל אחד משלשת התירוצים שנאמרו בפ"א סעיפים 3-2-1. [אך אינו יכול לאמץ את תרוץ הנצי"ב (פ"א סעיף 4) שהגמרא לא הוכיחה ממרים בגלל שמהמשך הסוגיא מוכח שרשב"ץ דבר רק באהנו מעשיו שכן לפי הח"ח גם מרים אהנו מעשיה].
- ווע' בשה"ל ח"ב פ"ח ופ"כ שם כתב כדברי האחרונים הנ"ל אך לא בקשר לקושיה הנזכרת בפ"א אלא כתרוץ לשאלה הנ"ל בהערה 126.
45. בהעמק שאלה לשאלתא פח אות כט.
46. ע"ל בסוף הערה 32 בסוגרים.
47. כע"ז כתב גם התולדות אדם לספרי כי תצא ער"ה ועי"ש ששאר שזו כונת הספרי באמרו "בדרך - בשעת טרופכם" - בשעת המסע כשאהרן לא עבד ולא היה כח במעילו לכפר (וע' גם בפרושו לספרי בהעלותך סימן קה אות ד ע' קסג שדן על המעיל והקטרת - ע"ל הערה 32 בסוגרים).
48. ר"ח דף כו ע"א וש"נ.

לפי הנצי"ב והתרוץ שנאמר עפ"י דרכו ג"כ מובנת מאד הוכחת התורה² ממרים שכן על כל לה"ר יש באופן עקרוני ענש צרעת כמו אצל מרים [אלא שבתנאים מסוימים יש כפרה]!

סכום

נאמרו חמשה תרוצים על השאלה מדוע לא הוכיחה הגמרא שנגעים באים על לה"ר מענשה של מרים וחמשה תרוצים על השאלה מדוע למסקנת הגמרא נענשה מרים בצרעת אע"פ שלא נתקוטטו על ידה.

על השאלה מדוע לא הוכיח הגמ' ממרים נאמר:

1. ממרים אין ראייה מוחלטת שכן המרגלים לא נענשו בצרעת (ר' אלחנן).
2. ממרים אין ראייה מוחלטת שכן אפשר שנענשה דוקא בגלל שדברה במשה רבנו (שאלת שלום).

3. ממרים אין ראייה מוחלטת שכן אפשר שנענשה דוקא בגלל מעלתה.

4. הגמרא רצתה ללמד שחומרת הענש מגיעה עד כדי מצורע מוחלט ואלו מרים היתה "רק" מצורע מוסגר (אחרונים רבים).

5. למסקנת הגמרא אין נגעים באים בד"כ אלא באהנו מעשיו ואלו אצל מרים לא אהנו מעשיה וא"כ אין היא מהוה הוכחה לנדון (הנצי"ב).

על השאלה מדוע נענשה מרים אע"פ שלא נתקוטטו על ידה נאמר:

1. מרים נענשה בגלל שדברה על משה רבנו ולה"ר כזה חמור יותר (שה"ל).

2. מרים נענשה בגלל מעלתה והקב"ה מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה.

3. כיון שאהרן קבל דבריה ודבר גם הוא במשה נחשבים דבריה אהנו מעשיו (ח"ח).

4. מרים נענשה בגלל שגם בלא אהנו מעשיו יש באפן עקרוני ענש צרעת אלא שבד"כ המעיל מספיק לכפר וכאן למעלתה לא המתין לה ד' אלא הענישה מיד (הנצי"ב).

5. מרים נענשה בגלל שגם בלא אהנו מעשיו יש באופן עקרוני ענש צרעת אלא שבד"כ המעיל מכפר אבל כאן שאהרן היה שותף לחטא לא היה כח במעילו לכפר שאין קטגור נעשה סגור (אחי).

כל אחד מהתרוצים על השאלה הראשונה יכול להתאים לכל אחד מהתרוצים על השאלה השנייה, מלבד תרוץ מס' 5 על השאלה הראשונה שחולק על תרוץ מס' 3 על השאלה השנייה.

סיום

כתב הרמב"ן⁴⁹:

"במעשה מרים נצטוינו להודיעו לבנינו ולספר בו לדורות ואע"פ שהיה ראוי גם להסתירו שלא לדבר בגנותן של צדיקים אבל צוה הכתוב להודיעו ולגלותו כדי שתהא אזהרת לשון הרע שומה בפיהם תמיד מפני שהוא חטא גדול וגורם רעות רבות ובני אדם נכשלים בו תמיד כמו שאמרו והכל באבק לשון הרע".

וזכירה זו "היא מצות עשה ממש"⁵⁰.

וע"י שנזכור את שנעשה למרים ננצל בעזרת ד' מלשון הרע⁵¹.

49. סוף פרשת כי-תצא.

50. רמב"ן דברים כד, ט והוספות לספר המצוות מ"ע ז ועי"ש במגלת אסתר ובח"ח בפתיחה עשין א ובשה"ל שער התבונה פי"ב. וע"ע במגן אברהם או"ח סימן ס' סק"ב שדן מדוע לא תקנו קריאה מיוחדת בתורה לזכירה זו כשם שיש לזכירת עמלק.

51. שה"ל שער התבונה שם.